

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 342(045)

Величко Д. С.,
здобувач

ПРИНЦИПИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ: ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ КОНТЕКСТ

У статті висвітлено питання про принципи зовнішньої політики України. Досліджено нормативно-правові джерела, в яких такі принципи знайшли своє закріплення після здобуття незалежності Україною. Крім того, проаналізовано чинне законодавство України у сфері зовнішньої політики. Розкрито значення принципів зовнішньої політики у контексті переговорів та підписання Угоди про Асоціацію між Європейським Союзом та Україною.

Ключові слова: принципи зовнішньої політики, зовнішньополітичний курс, Конституція України, конституційно правові засади європейської інтеграції.

Розпад СРСР обумовив появу цілої низки нових незалежних держав, у тому числі й України. Ці держави почали активно відстоювати власні інтереси у сфері міжнародних відносин. Аналіз основних законодавчих та політичних актів кінця ХХ століття свідчить про те, що засади зовнішньополітичної діяльності України розроблялися з необхідності стратегічного розвитку, а також чіткого й послідовного захисту національних інтересів. До того ж надзвичайно важливим чинником, що вплинуло на формування засад зовнішньої політики України стало її геополітичне середовище. Україна перебуває на розломі, що проходить між західною і східною цивілізаціями та має потужний транзитний потенціал. Таким чином, почали формуватися принципи вітчизняної зовнішньої політики, підґрунтям для яких стала ще Декларація про державний суверенітет України.

На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин становище України суттєво змінилося. Значних змін зазнало передовсім її геополітичне середовище, змінилися вектори зовнішньої політики як основних акторів міжнародних відносин, так і сусідніх з Україною держав. Відповідно трансформації зазнало і зовнішньополітичне спрямування України. Так, у контексті мінливості сучасних міжнародних відносин та спрямованості зовнішньополітичних прагнень України особливого значення набуває дослідження основних принципів побудови зовнішньої політики України.

Питання про принципи зовнішньої політики

України розглядали такі вітчизняні автори, як: О. Макаренко, І. Черченко, В. Захаренко та інші. Крім того, уваги заслуговують роботи російських авторів Є. Павлова, Є. Фінешина, О. Водяницької та інших. Теоретичним підґрунтям для статті стали роботи О. Копиленка, О. Зайчука, І. Сліденка та інших.

Метою статті є визначення принципів реалізації зовнішньої політики України та встановлення основних напрямків їх реалізації у контексті європейської інтеграції. З огляду на поставлену мету було визначено такі цілі:

- проаналізувати законодавство України, що визначало принципи організації зовнішньої політики України після здобуття незалежності;
- дослідити чинне законодавство України щодо зовнішньополітичних питань;
- простежити значення принципів здійснення зовнішньої політики України на її процесі інтеграції до ЄС.

Категорія принцип з точки зору сучасної науки позначає основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації. Принципи зазвичай є абстрактним відображенням закономірностей дійсності, що обумовлює їх центральну роль у системі суспільних відносин [1]. На думку М. Білоусова, принципи зовнішньої політики можна кваліфікувати як основні норми або правила поведінки держави на міжнародній арені чи як основні

підходи до міжнародних проблем, які вирішуються спільно з іншими державами [2].

Система сучасних міжнародних відносин побудована на основі принципів міжнародного права, закріплених у Статуті ООН [3], Декларації про принципи міжнародного права [4] та Гельсінському заключному акті НБСЄ [5]. До таких принципів відносять: утримання від загрози силою або її застосування як проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим способом, несумісним з цілями ООН; мирне розв'язання суперечок таким чином, щоб не загрожувати міжнародному миру, безпеці і справедливості; невтручання у внутрішні справи іншої держави; співробітництво держав у відповідності зі Статутом ООН; рівноправність та самовизначення народів; суверенна рівність держав; добровільне виконання державами зобов'язань, взятих на себе у відповідності зі Статутом ООН. Всі принципи міжнародного права є взаємопов'язаними і кожен із них має розглядатися лише крізь призму інших принципів.

Україна як сучасна демократична держава будує свою зовнішню політику на основі принципів міжнародного права. Декларація про державний суверенітет України проголосила, що Українська РСР виступає рівноправним учасником міжнародного спілкування, активно сприяє зміцненню загального миру і міжнародної безпеки, безпосередньо бере участь у загальноєвропейському процесі та європейських структурах. Також наголошувалося, що Українська РСР визнає перевагу загальнолюдських цінностей над класовими, пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права [6].

У вересні 1991 р. положення Декларації про державний суверенітет були виступі Голови Верховної Ради України Л. Кравчука на 46-й сесії Генеральної Асамблеї ООН. Зокрема, було відзначено, що «Україна підтверджує свою відданість принципам Статуту ООН, Гельсінського Заключного акта та Паризької хартії і знову заявляє про свій намір стати безпосереднім учасником загальноєвропейського процесу та членом європейських структур». Крім того, Л. Кравчук проголосив, що Україна має намір стати без'ядерною державою та приєднатися до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї [7]. Підтримка принципу деїдео-

логізації міжнародних відносин та ідеї утвердження універсальної концепції захисту прав людини і створення механізмів їх забезпечення [8].

5 грудня 1991 р. Верховна Рада України ухвалила звернення «До парламентів і народів світу», що стало наступним етапом формування системи принципів зовнішньополітичної діяльності України. Цей документ *inter alia* наголошував, що «Україна відповідно до цілей і принципів ООН спрямовуватиме свою зовнішню політику на зміцнення миру і безпеки у світі, на активізацію міжнародного співробітництва в розв'язанні екологічних, енергетичних, продовольчих та інших глобальних проблем» [9].

Протягом перших років незалежності України у офіційних зовнішньополітичних документах відзначалося: «Проводячи зовнішню політику, ми керуємося двома основоположними принципами. Перший – це пріоритет національних інтересів. І другий – досягнення всіх наших цілей базується на безумовній відповідності положенням і загальновизнаним нормам міжнародного права. У цьому контексті основною метою й завданням є зміцнення загального миру та міжнародної безпеки, створення сприятливих зовнішніх умов для соціально-економічного розвитку України, інтеграції її економіки у світове господарство, встановлення й розвиток дружніх відносин з іншими державами, збереження територіальної цілісності, захист інтересів і прав громадян України за кордоном, участь у взаємовигідному міжнародному співробітництві» [10].

Протягом майже двох років після проголошення незалежності Україна не мала чітко окреслених засад зовнішньої політики. Лише 2 липня 1993 р. було ухвалено Постанову Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України» [11]. Зазначена постанова визначала засадничі принципи організації зовнішньої політики України. Документ закріплював *inter alia* такі принципи зовнішньої політики:

– Україна здійснює відкриту зовнішню політику і прагне до співробітництва з усіма заінтересованими партнерами, уникаючи залежності від окремих держав чи груп держав.

– Україна розбудовує свої двосторонні та багатосторонні відносини з іншими державами та міжнародними організаціями на основі принципів добровільності, взаємоповаги, рів-

ноправності, взаємовигоди, невтручання у внутрішні справи.

— Україна не є ворогом жодної держави.

— Україна засуджує війну як знаряддя національної політики, додержується принципу незастосування сили та загрози силою і прагне до вирішення будь-яких міжнародних спорів виключно мирними засобами.

— Україна не висуває територіальних претензій до сусідніх держав і не визнає жодних територіальних претензій до себе.

— Україна неухильно дотримується міжнародних стандартів прав людини, забезпечує права національних меншин, які проживають на її території, і вживає належних заходів до збереження національної самобутності зарубіжних українців згідно з нормами міжнародного права.

— Україна керується принципом примату права в зовнішній політиці, визнаючи пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права.

— Україна беззастережно додержується принципу сумлінного виконання всіх своїх міжнародних зобов'язань і вважає належним чином ратифіковані договори частиною свого внутрішнього права.

— Україна у своїй зовнішній політиці спирається на фундаментальні загальнолюдські цінності і засуджує практику подвійних стандартів у міждержавних стосунках.

— Україна виступає проти присутності збройних сил інших держав на українській території, а також проти розміщення іноземних військ на територіях інших держав без їх ясно висловленої згоди, крім випадків застосування міжнародних санкцій відповідно до Статуту ООН.

— Україна відповідно до міжнародного права здійснює неозброєні примусові санкційні заходи у випадках міжнародних правопорушень, які завдають їй шкоди.

— Україна застосовує свої Збройні Сили у випадках актів збройної агресії проти неї та будь-яких інших збройних зазіхань на свою територіальну цілісність та недоторканність державних кордонів або на виконання своїх міжнародних зобов'язань.

— Україна вважає себе, нарівні з усіма іншими колишніми радянськими республіками, правонаступницею Союзу РСР і не визнає будь-яких переваг і винятків з цього принципу

для жодної з держав- правонаступниць без належним чином оформленої згоди всіх цих держав.

Наведені принципи зовнішньої політики стали основою для розроблення і підписання міжнародних договорів України. Разом з тим, окремі дослідники та політики досить критично розцінюють цей документ. Водночас необхідно наголосити на тому, що зазначений документ містив доволі абстрактні формулювання та був позбавлений правової визначеності.

Постанова Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України» втратила чинність 20 липня 2010 р. на підставі Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». Стаття 2 зазначеного закону визначила такі принципи зовнішньої політики України: суверенна рівність держав; утримання від загрози силою або її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої іноземної держави; повага до територіальної цілісності іноземних держав та непорушності державних кордонів; вирішення міжнародних спорів мирними засобами; повага до прав людини та її основоположних свобод; невтручання у внутрішні справи держав; взаємовигідне співробітництво між державами; сумлінне виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань; пріоритет загальновизнаних норм і принципів міжнародного права перед нормами і принципами національного права; застосування Збройних Сил України лише у випадках актів збройної агресії проти України, будь-яких інших збройних зазіхань на її територіальну цілісність і недоторканність державних кордонів, боротьби з міжнародним тероризмом та піратством або в інших випадках, передбачених міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; застосування міжнародних санкцій, контрзаходів та заходів дипломатичного захисту відповідно до міжнародного права у випадках міжнародних протиправних діянь, які завдають шкоди Україні, її громадянам і юридичним особам; своєчасність та адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам Україні, її громадянам і юридичним особам. Положення Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» свідчать про те, що зовнішня політика України реалізується у руслі принципів міжнародного права.

Сьогодні для України особливого значення набуває курс на європейську інтеграцію. Ратифікація у 1994 р. році Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами (далі – УПС) стала важливим кроком на шляху до інтеграції з ЄС. Після ратифікації УПС Україною було ухвалено цілу низку документів спрямованих на активізацію процесу інтеграції.

11 червня 1998 р. Указом Президента України було затверджено Стратегію інтеграції України до Європейського Союзу, що мала забезпечити вступ України до європейського політичного, інформаційного, економічного і правового простору. У документі наголошувалося, що «отримання на цій основі статусу асоційованого члена ЄС є головним зовнішньополітичним пріоритетом України у середньостроковому вимірі і повинно співвідноситися в часі з набуттям повноправного членства в ЄС державами – кандидатами, які мають спільний кордон з Україною». Однак Стратегія так і не була реалізована, перш за все, через відсутність системних реформ у нашій державі та консолідації зусиль усіх гілок влади, відповідальних за її реалізацію.

14 вересня 2000 р. було ухвалено ще один документ спрямований на досягнення євро інтеграційних цілей України: Програму інтеграції України до Європейського Союзу [12]. У Посланні Президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки» [13] було поставлено за мету здійснення комплексу системних реформ, які дали б можливість набути статусу асоційованого члена до 2007 р., а до 2011 р. забезпечити передумови для набуття Україною статусу повноправного члена ЄС. Зазначених цілей так і не було досягнуто.

Одним із проявів євро інтеграційного спрямування нашої держави була діяльність із приведення національного законодавства України до *acquis communautaire* ЄС. Перелік пріоритетних сфер адаптації законодавства були визначені Угодою про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами від 14 червня 1994 р. У серпні 2000 р. було створено Національну раду з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. На рівні закону пріоритетність адаптації

законодавства було визначено у Законі України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 р. [14]. Щоправда ініціативи щодо приведення національного законодавства до стандартів і норм ЄС були малоефективними.

Нового поштовху євроінтеграційний вектор вітчизняної зовнішньої політики отримав у 2007 р. із початком переговорного процесу щодо підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. На паризькому Саміті Україна – ЄС у вересень 2008 р. було досягнуто згоди щодо назви нової посиленої угоди як Угоди про асоціацію. Ця Угода визначатиме якісно новий формат відносин між Україною та ЄС на принципах «політичної асоціації та економічної інтеграції» та слугуватиме стратегічним орієнтиром системних соціально-економічних реформ в Україні. У 2008 р. відбулося офіційне відкриття переговорного процесу щодо створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. Протягом 2007–2012 рр. відбулися 21 раунд переговорів щодо Угоди про асоціацію та 18 раундів переговорів щодо створення зони вільної торгівлі. Зрештою 30 березня 2012 р. на рівні глав переговорних делегацій відбулося парафування Угоди про асоціацію [15]. Сьогодні питання про підписання угоди досі лишається не вирішеним, щоправда її підписання видається доволі ймовірним.

Література

1. *Юридична* енциклопедія: В 6 т. / Редкол. Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 2003. – Т. 5: П-С. – С. 110–111.
2. Білоусов М. М. Формування принципів зовнішньої політики незалежної України / М. М. Білоусов // Вісник міжнародних відносин. – 1993. – № 1. – С. 27.
3. *Статут* Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=995_010
4. *Декларація* про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй від від 24.10.1970 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569
5. *Заключний* акт Наради з безпеки та спів-

робітництва в Європі від 01.08.1975 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/994_055

6. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/55-12>

7. *Голос України*. – 1991. – 2 жовт.

8. *Геополітика*: Україна в міжнародних відносинах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://readbookz.com/book/183/6464.html>

9. *Звернення Верховної Ради України «До парламентів і народів світу»* від 05.12.1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1927-12>

10. *Зленко А. М.* Україна у світі / А. М. Зленко // *Вісник міжнародних відносин*. – 1993. – № 1. – С. 22.

11. *Про Основні напрями зовнішньої політики України*: Постанова Верховної Ради України від 02.07.1993 р. [Електронний ресурс].

– Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>

12. *Програма інтеграції України до Європейського Союзу* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=n0001100-00>

13. *Європейський вибір*. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки: Послання Президента України до Верховної Ради України // *Урядовий кур'єр*. – 2002. – №100.

14. *Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу*: Закон України від 18.03.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/1629-15>

15. *Угода про асоціацію, включаючи створення ЗВТ* / Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article%3fart_id=224167817&cat_id=223345034

Д. С. Величко

Принципы реализации внешнеполитической деятельности Украины: евроинтеграционный контекст

В статье освещены вопросы о принципах внешней политики Украины. Исследованы нормативно-правовые источники, в которых такие принципы нашли свое закрепление после обретения независимости Украины. Кроме того, проанализированы действующее законодательство Украины в сфере внешней политики. Раскрыто значение принципов внешней политики в контексте переговоров и подписания Соглашения об ассоциации между Европейским Союзом и Украиной.

Ключевые слова: принципы внешней политики, внешнеполитический курс, Конституция Украины, конституционно-правовые основы европейской интеграции.

D. Velychko

Principles of realization of the foreign policy of Ukraine: the context of European integration

The article deals with the question of the principles of the foreign policy of Ukraine. The legal sources in which such principles were consolidated after independence of Ukraine have been analyzed. The current legislation of Ukraine in the sphere of foreign policy has also been analyzed. The principles of foreign policy in the context of the negotiations on the Association Agreement between the EU and Ukraine are revealed.

Keywords: principles of foreign policy, foreign policy, the Constitution of Ukraine, constitutional legal framework of European integration.